

ROZPRACOWANIE PODZIEMNYCH STRUKTUR

REGION BIAŁYSTOK NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

Prezentowany poniżej dokument jest notatką z kontroli pracy operacyjnej prowadzonej przez Wydziały III, IV i V¹ Komendy Wojewódzkiej MO w Białymstoku w zakresie działalności NSZZ „Solidarność” na terenie Białegostoku w pierwszych miesiącach stanu wojennego. Pochodzi on z teczki zawierającej materiały grupy operacyjnej, powołanej 28 grudnia 1981 r. przez zastępcę komendanta wojewódzkiego ds. SB płk. Jerzego Michałkiewicza² w celu rozpracowania podziemnych struktur „Solidarności”.

Kontrolę przeprowadziło na początku 1982 r. trzech oficerów SB przysłanych z MSW. Nie udało się ustalić, na czyje polecenie kontrola została przeprowadzona i jakie były jej szczegółowe cele. Jak wynika z treści dokumentu, kontrola miała na celu nie tyle ocenę pracy białostockiej SB, ile raczej zbadanie działalności podziemnych struktur opozycji solidarnościowej. Poruszone w dokumencie zagadnienia dotyczyły: ówczesnego autorytetu NSZZ „Solidarność”, postawy aktywu związkowego po 13 grudnia 1981 r., zasięgu nielegalnego nurtu „Solidarności”, możliwości tworzenia nielegalnych struktur przez działaczy związkowych oraz działalności Kościoła katolickiego jako czynnika integrującego działaczy opozycji.

Wnioski wynikające z pracy białostockiej SB były dość ogólne i dowodziły słabej orientacji funkcjonariuszy w zakresie działalności opozycji. Ograniczały się do konstatacji faktu ukazywania się podziemnego „Biuletynu Informacyjnego Zarządu Regionu Białystok NSZZ »Solidarność«” oraz ukrywania się najważniejszych działaczy związkowych, z których część – jak wynika z dokumentu – była już wówczas inwigilowana przez tajnych współpracowników. Niemal dwa miesiące po powstaniu publikowanego tu dokumentu, 10 kwietnia 1982 r., podczas narady wydziału V, jego naczelnik wydziału ppłk Anatol Antończyk mówił: „Mamy informacje, a także są tego zewnętrzne przejawy, że działalność [opozycji] zaczyna się odradzać. Drukowane są publikacje, istnieje kolportaż itp. Istnieje więc tym samym nierozpoznana grupa osób i dlatego należy uważać, że podstawowego zadania nie wykonaliśmy, gdyż nie posiadamy wśród nich rozpoznania, nie mamy tam dotarcia operacyjnego i nie możemy grupy tej kontrolować. [...] Mamy w dalszym ciągu pięciu poszukiwanych działaczy kierownictwa »Solidarności«. Żadnego nie ujęliśmy, a to już zakrawa na indolen-

¹ Rolą tych wydziałów było: III – m.in. zwalczanie wszelkiej działalności opozycyjnej, nielegalnych organizacji i wydawnictw, ochrona placówek naukowych i kulturalnych, związków zawodowych, placówek służby zdrowia; IV – rozpracowanie Kościoła katolickiego i kleru oraz ochrona operacyjna zakładów kompleksu gospodarki żywnościowej; V – przeciwdziałanie NSZZ „Solidarność”, ochrona przemysłu i gospodarki (na podst.: P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 51–107).

² Płk Jerzy Michałkiewicz był w okresie 1 VI 1970–31 V 1975 r. naczelnikiem Wydziału III KW MO w Białymstoku, a następnie zastępcą komendanta wojewódzkiego MO w Białymstoku ds. SB.

cję³. Jak widać, SB nadal nie wiedziała, jaki jest rzeczywisty zasięg działania podziemnej „S”. Prawdopodobnie funkcjonariuszom nie był znany fakt powołania 21 marca 1982 r. podziemnej Tymczasowej Komisji Regionalnej NZSS „S” ze Stanisławem Marczukiem na czele⁴.

Dopiero podczas kolejnej, czerwcowej narady wydziału naczelnik Antończyk stwierdził: „Z rozpoznania prowadzonego przez wszystkie służby i pionierzy KW MO wynika, że w regionie istnieje podziemna struktura »Solidarności«. Nie znamy tej struktury. Znamy niektórych łączników. Istnieje nielegalna poligrafia, powstają i działają grupy terrorystyczne. [...] Jedną wieloosobową grupę terrorystyczną ujawnili i doprowadzili do jej likwidacji pracownicy Wydziału V⁵. [...] Zgodnie z wytycznymi kierownictwa resortu zachodzi konieczność zwiększenia ilości agentury i to w sposób totalny⁶.”

Działania operacyjne SB prowadzone w tym okresie przyniosły wówczas pewne sukcesy. W sierpniu aresztowano Dariusza Boguskiego, redaktora „Biuletynu Informacyjnego”, i dwanaście innych osób zaangażowanych w druk i kolportaż podziemnej prasy⁷. W dniu 30 września 1982 r. naczelnik Antończyk referował: „Podziemne struktury naszego regionu zawiesiły wydawanie Biuletynu Informacyjnego⁸. Wiąże się to ściśle z prowadzonymi przez Służbę Bezpieczeństwa działaniami różnego typu. Rozmowy, zatrzymania, przesłuchania i aresztowania doprowadziły do poważnego uszczuplenia bazy poligraficznej tych struktur i odcięcia ich od źródeł papieru i środków finansowych. Na podstawie rozpoznania operacyjnego stwierdzono, że szczególnie brak funduszy, spowodowany bezsensownymi akcjami ulicznymi i koniecznością opłat kar osobom skazanym przez Kolegia ds. Wykroczeń⁹, stanowi poważny hamulec działania¹⁰.”

³ AIPN Bi, 0044/338, Protokoły z narad służbowych Wydziału IIIA, Protokół nr 26 z narady Wydziału V odnośnie pracy operacyjnej, 10 IV 1982 r., k. 49–50.

⁴ W skład TKR NSZZ „S” wchodził też: Roman Wilk, Dariusz Boguski, Jerzy Rybnik i Krzysztof Burek (T. Danilecki, M. Zwolski, *Podlasie i Suwalszczyzna [w:] Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003, s. 435).

⁵ Chodziło prawdopodobnie o grupę Waldemara Czechaka, która w lutym 1982 r. usiłowała podpalić butelkami z łatwopalnym płynem m.in. budynek przy ul. Lenina (obecnie Branickiego) w Białymstoku. Mieszkali w nim oficerowie milicji i wojska, a także znajdował się sklep Wojskowej Centrali Handlowej. Grupa podpaliła też komisariat milicji przy ul. Antoniukowskiej i zamierzała podpalić komisariat na dworcu PKP (T. Danilecki, M. Zwolski, *Podlasie i Suwalszczyzna...*, s. 445).

⁶ AIPN Bi, 0044/338, Protokoły z narad służbowych Wydziału IIIA, Protokół nr 27 z narady Wydziału V odnośnie wyników pracy za I półrocze br. i zadań, 18 VI 1982 r., k. 52–53.

⁷ D. Boguski, *Pół roku bez brody [w:] Świadczenia stanu wojennego*, red. A. Dudek, K. Madej, Warszawa 2001, s. 39. Dariusz Boguski wyszedł z więzienia 4 VII 1983 r., a Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie umorzył postępowanie na mocy amnestii. Ponownie zajął się organizacją druku podziemnych pism. Został na krótko zatrzymany 8 XII 1983 r. w związku z wpadką drukarni, a następnie, 16 II 1984 r., aresztowany pod zarzutem druku i rozpowszechniania „Biuletynu Informacyjnego ZR”. Z aresztu został zwolniony 30 V 1984 r.

⁸ Wydawanie „Biuletynu Informacyjnego Zarządu Regionu Białystok NSZZ »Solidarność«” nie zostało wówczas zawieszono, jednak zaczął się ukazywać rzadziej i nieregularnie.

⁹ Po największej w stanie wojennym demonstracji, która miała miejsce w Białymstoku 31 VIII 1982 r., milicja zatrzymała co najmniej 50 osób. Wszyscy zatrzymani stanęli w trybie przyspieszonym przed kolegium ds. wykroczeń, które wymierzyły im kary finansowe na łączną kwotę 660 tys. zł (T. Danilecki, M. Zwolski, *Podlasie i Suwalszczyzna...*, s. 454).

¹⁰ AIPN Bi, 0044/338, Protokoły z narad służbowych Wydziału IIIA, Protokół nr 28 z narady roboczej dotyczącej pracy operacyjnej w najbliższej przyszłości, 30 IX 1982 r., k. 53.

Od tej pory działalność białostockiego podziemia znacznie osłabła. Decydujący wpływ miało postępujące zmęczenie społeczeństwa stanem wojennym. Ukrywającym się działaczom opozycji coraz trudniej było znaleźć bezpieczne schronienia. Ujawnienie się na początku sierpnia 1982 r. wiceprzewodniczącego ZR Jerzego Rybnika, aresztowanie 21 grudnia 1982 r. Romana Wilka¹¹ i 17 stycznia 1983 r. Krzysztofa Burka¹² to kolejne etapy zamierania działalności podziemnej. Po ujawnieniu się 13 lutego 1983 r. przewodniczącego ZR Białystok NSZZ „S” Stanisława Marczyka na długo została przerwana zorganizowana działalność białostockiej opozycji. Jednak wielu działaczy „S” wielokrotnie wykazywało swoją niezłomną postawę w walce z komunizmem aż do 1989 r.

Tomasz Danilecki

1982 luty 19, Białystok – Notatka opisująca działalność środowisk opozycyjnych w Białymstoku na początku 1982 r. na podstawie danych wydziałów III, IV i V SB KW MO w Białymstoku

Warszawa, dnia 19 II 1982 r.^a

Tajne spec[jalnego] znaczenia

Egz. nr 2

Notatka dot[ycząca] pracy operacyjnej¹³ w Wydziałach III, IV, V KW MO w Białymstoku w zakresie działalności NSZZ „Solidarność” w środowiskach zabezpieczanych operacyjnie przez wym[ienione] jednostki.

Analizie operacyjnej poddano obiekty zainteresowań operacyjnych i osobowe źródła informacji (łącznie 32 t[ajnych] w[spółpracowników] i k[ontak]t[owy] o[peracyjne]¹⁴) usytuowane w następujących miejscach pracy i nauki:

^a W lewym górnym rogu dokumentu odręczny tekst: „**T[owarzysz] Borowik** Proszę z treścią dokumentu zapoznać kierownictwa Wydziałów III i IV oraz członków Waszej grupy operacyjnej. Cel [:] zapoznanie i usunięcie niedociągnięć ustalonych podczas kontroli oraz zaktywizowanie pracy operacyjnej na tym odcinku. Dokument proszę przechowywać u siebie. 27 II 1982 r.” Podpis nieczytelny. W prawym górnym rogu cztery odręczne podpisy nieczytelne.

¹¹ Roman Wilk został zwolniony z aresztu 5 IV 1983 r. i otrzymał dozór milicyjny. W śledztwie odmówił składania wyjaśnień. 26 VII 1983 r. Sąd Rejonowy w Białymstoku umorzył postępowanie wobec niego na mocy amnestii.

¹² Krzysztof Burek był sądzony wspólnie z Romanem Wilkiem.

¹³ „Praca operacyjna jest procesem aktywnego i selektywnego ujawniania i rozpracowywania osób, faktów oraz zagadnień w celu zapobiegania, rozpoznania i wykrywania wrogiej działalności. Pracą operacyjną obejmuje się: osoby, organizacje i placówki znane z wrogiego nastawienia wobec Polski i jej ustroju; ważne obiekty wymagające ochrony przed penetracją wywiadowczą lub inną wrogą działalnością; negatywne tendencje i zjawiska stwarzające niebezpieczeństwo podjęcia wrogiej działalności” (*Instrukcja o pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych, Załącznik do Zarządzenia nr 006/70 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 1 lutego 1970 r.* [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 134).

¹⁴ „Tajni współpracownicy – to osoby celowo pozyskane do współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa i wykonujące zadania w zakresie zapobiegania, rozpoznania i wykrywania wrogiej działalności” (*ibidem*, s. 127). „Kontakty operacyjne z obywatelami nawiązuje się w celu orga-

1. Białostockie Zakłady Przem[yśłu] Bawełn[ianego] „**Fasty**” i F[abry]ka Przyrządów i Uchwytów „**Ponar-Bial**” – ok. 9 tys. [członków] załogi.
2. Okręg[owe] Przedsi[ę]biorstwo] Przem[yśłu] Mięsnego i Białostockie Zakł[ady] Przemysłu Owocowo-Warzywnego – ok. 2800 [członków] załogi z kompleksu gosp[odarki] żywnościowej.
3. W skali wojewódzkiej kompleks pracowników oświaty i wychowania oraz służby zdrowia i opieki społecznej – łącznie ok. 20 tys. [osób].
4. Akademia Medyczna, Politechnika Białostocka i Filia UW.
5. Zarząd Regionu NSZZ „Solidarność” w Białymstoku.
6. Księża z dekanatów m[ia]sta] Białystok.

W związku z powyższym przeprowadzono na roboczo rozmowy z 18 pracownikami Sł[użby] Bezpieczeństwa, w tym 6 stanowiło kierownictwo wydziałów. Ponadto odbyte zostało spotkanie z tajnym współpracownikiem ze środowiska kleru.

I. Odnośnie^b autorytetu NSZZ „Solidarność” nie znaleziono pełnej odpowiedzi na badany problem, gdyż na spotkaniach jak zauważono, nie podejmowano problematyki, którą badaliśmy – spostrzeżenie w oparciu o teczkę pracy¹⁵.

Tylko niektóre źródła sporadycznie, obok innych problemów, jak np. nastroje w związku z zapowiadaną podwyżką cen¹⁶, trwanie stanu wojennego itp. podawały opinie na temat „Solidarności”, np. pracownica „Fastów” wypowiadała się na terenie zakładu o błędnej polityce „Solidarności”, i że po wyeliminowaniu tych błędów NSZZ będzie dalej prowadzić swoją działalność, natomiast wśród pracowników oświaty i wychowania odnotowano stwierdzenie, że nie będzie związku, jeżeli NSZZ dalej poprowadzi działalność taką jak niedawno.

Księża z parafii św. Wojciecha uważają, że gdy stan wojenny zostanie odwołany, to NSZZ „Solidarność” oraz organizacje antypaństwowe zaktywizują działalność polityczną przeciwko rządowi PRL. Podane wyżej fakty znalazły odbicie w opracowywanych meldunkach informacyjnych przez kontrolowane piony operacyjne.

nizowania dopływu wstępnych informacji interesujących Służbę Bezpieczeństwa w tych wszystkich przypadkach, gdy nie zachodzi potrzeba angażowania tajnych współpracowników. Kontakty operacyjne mogą być również wykorzystywane do sprawdzania wstępnych informacji otrzymywanych z innych źródeł. Funkcjonariusz utrzymujący kontakty operacyjne z obywatelami, o których mowa wyżej, prowadzi teczkę, które powinny zawierać: pisemne informacje oraz notatki służbowe z otrzymanych ustnych informacji i z przeprowadzonych rozmów; rozliczenia z ewentualnych kosztów związanych z utrzymywaniem kontaktu” (*ibidem*, s. 133).

^b Tak w tekście.

¹⁵ „Dokumenty dotyczące tajnego współpracownika gromadzi się odpowiednio w teczce personalnej lub teczce pracy tajnego współpracownika, które przechowuje się w uprawnionych jednostkach Służby Bezpieczeństwa w warunkach zapewniających ich ochronę” (*Instrukcja w sprawie szczegółowych zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa, Załącznik do Zarządzenia nr 00102 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 grudnia 1989 r. [w:] Instrukcje pracy operacyjnej...*, s. 144).

¹⁶ Od 1 II 1982 r. ceny żywności wzrosły średnio o 241 proc., zaś opału i energii – o 171 proc.

W małym stopniu omawiane były na spotkaniach problemy aktualnych wydarzeń w kraju, związanych z naruszeniem porządku i bezpieczeństwa w Gdańsku 30 I [19]82 r.¹⁷ i w Poznaniu 13 II [19]82 r.¹⁸, zwłaszcza zachowanie i postawa czy wyrażane opinie na ten temat przez dawnych działaczy „Solidarności”.

II. O postawie i zachowaniu aktywu „Solidarności” świadczy fakt, że 6 osób z dawnego Zarządu Regionu, m.in. ostatni przewodniczący [Stanisław] Marczuk¹⁹, b. przewodniczący [Feliks] Gołębiowski²⁰, wiceprzewodniczący [Jerzy] Rybnik²¹ oraz inni ukrywają się i nadal są poszukiwani. Wnioskiem Komendanta Woj[ewódzkiego] MO z 16 II 1982 r. powołana została 4-osobowa grupa kontrolno-koordynacyjna ds. poszukiwań osób podlegających internowaniu. Zadania kompleksowe zostały sprecyzowane dla wszystkich służb KWMO: operacyjnych, pomocniczych i mundurowych.

W dalszym ciągu 5 osób z byłego Zarządu Regionu – pracownicy „Biuletynu Informacyjnego”, badania opinii oraz kierownik poligrafii prowadzą w różnych formach zakamuflowanych działalność²². Brak jest podstaw do aresztowania ich, jednak pozostają pod kontrolą operacyjną osobowych źródeł informacji.

Tajni współpracownicy z Wydziałów V i III KW MO kilkakrotnie informowali o odbywających się zebraniach w trzech kościołach białostockich: Farnym, św. Wojciecha i św. Rocha, że w okresie od 13 grudnia ub. roku do połowy stycznia 1982 r. uczestniczyć mieli aktywiści i członkowie Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność”, m.in. [Krzysztof] Burek i [Dariusz] Boguski – poszukiwani przez Si[łozbę] Bezpieczeństwa.

Trzech tajnych współpracowników w różnym czasie uczestniczyło w tych zebraniach, jednak udało się to tylko jeden raz, a charakter zebrań oscylował

^c Właśc. Gołębiowski.

¹⁷ W tym dniu w Gdańsku doszło do kilkutyśycznej manifestacji i walk ulicznych, które rozpoczęły się pod Pomnikiem Poległych Stoczniovców. Według oficjalnych danych obrażenia odniosło 14 osób, w tym ośmiu milicjantów. Zatrzymano łącznie 259 manifestantów (S. Cenciewicz, *Pomorze Gdańskie i Kujawy [w:] Stan wojenny w Polsce...*, s. 524–525).

¹⁸ Podczas demonstracji, która odbyła się tego dnia w Poznaniu, zatrzymano 194 osoby (najwięcej w całym 1982 r.), P. Zwiernik, *Wielkopolska i ziemia lubuska [w:] Stan wojenny w Polsce...*, s. 670.

¹⁹ Stanisław Marczuk, od 26 VI do 13 XII 1981 r. przewodniczący Zarządu Regionu Białostok NSZZ „S”. Od 13 XII 1981 r. do 13 II 1983 r. ukrywał się. Od 20 III 1982 r. przewodniczący Tymczasowej Komisji Regionalnej NSZZ „S”. Przewodniczył regionalnym strukturom „S” aż do 21 IX 1991 r. W latach 1997–2001 był senatorem z listy AWS.

²⁰ Feliks Gołębiowski był przewodniczącym Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego Regionu Białostok NSZZ „S” od 26 I do 25 IV 1981 r. W dniu 13 XII 1982 r., uciekając przez okno przed funkcjonariuszami SB, poranił sobie głęboko dłoń. W efekcie zakażenia ran chorował, po czym wyjechał za granicę (M. Kietliński, *Stan wojenny na Białostocczyźnie 13 grudnia 1981 – 22 lipca 1983*, Białostok 2001, s. 35).

²¹ Jerzy Rybnik ukrywał się od początku stanu wojennego do momentu ujawnienia w sierpniu 1982 r.

²² Redaktorem naczelnym „Biuletynu Informacyjnego” był Krzysztof Burek, pracował tam również m.in. Dariusz Boguski. Działem poligrafii ZR Białostok NSZZ „S” kierował Roman Wilk.

wokół problematyki typowania i organizowania pomocy materialnej. Mając powyższe na uwadze zorganizowano zakryty punkt obserwacyjny, który został zdekonspirowany, w związku z czym nastąpiła jego likwidacja, a zebrania w okresie po 15 I 1982 r. do chwili naszego pobytu nie były przez osobowe źródła wypowiedane^d. Jedno ze źródeł tw. ps. „Tomasz” na spotkaniu 26 I [19]82 r. (jednostka Wydz[iału] IV tamt[ejszej] KW MO) zaprzeczył, jakoby miały być organizowane zebrania w obiektach sakralnych. Ze względu na małą precyzję w określaniu miejsc spotkań i towarzyszących okoliczności tych zebrań sugerowano ponownie zapytać tw. tw. „Adam”, „Kot” i „Tomek” w tej sprawie.

W wyższych uczelniach białostockich (A[kademia] M[edyczna], Politechn[ika] Białostocka) i filia U[niwersytetu] W[arszawskiego]) miały miejsce powiązania kadry kierowniczej z aktywem „Solidarności”, m.in. [Robert] Tomczak z Zakładu Nauk Społ[ecznie]-Politycznych był założycielem „Solidarności”. Jak również kadra naukowa sprzyjała działalności NZS, w związku z czym Sł[uzba] Bezpieczeństwa wystąpiła do komisarza [wojskowego] o odwołanie ze stanowisk 6 osób, m.in. prorektora AM [Emanuela] Trembaczewskiego²³, spowodowanie zwolnienia dwóch osób z kadry naukowo-dydaktycznej oraz zawieszenia w czynnościach 4-ch osób, w tym prof. A[ndrzeja] Kijowskiego. Dokonane wyżej przedstawione zmiany i zaostrzenie rygorów wynikających ze stanu wojennego spowodowały zmniejszenie się aktywnej działalności.

Nie bez związku^e na sytuację na uczelniach ma postawa aktywu NZS, o czym świadczą aresztowania pięciu studentów (jeden zwolniony) z Politechniki Białostockiej – II rok architektury oraz z filii UW, III rok filologii²⁴.

Jeżeli chodzi o aktyw „Solidarności” skupiony w zakładach wojew[ódzkiego] kompleksu gospodarki żywnościowej, to były przewodniczący KZ „Solidarność” – [Zdzisław] Ciniewicz w Białostockich Zakładach Przemysłu Owocowo-Warzywniczego^f został internowany, a następnie osadzony w więzieniu i 11 II [19]82 r. skazany na 1,5 roku pozbawienia wolności w trybie zwyczajnym. Między innymi na terenie tegoż zakładu był umiejscowiony Komitet Obrony Więzionych za Przekonania²⁵ i to było powodem zainte-

^d Tak w tekście.

^e Tak w tekście.

^f Tak w tekście.

²³ Doc. Trembaczewski był przed wprowadzeniem stanu wojennego ekspertem MKZ NSZZ „S”. W wyniku weryfikacji kadry Akademii Medycznej w Białymstoku odbywającej się w czerwcu 1982 r. nie przedłożono mu mianowania na stanowisku kierownika Zakładu Biofizyki, a następnie z końcem 1982 r. zwolniono z funkcji prorektora AMB.

²⁴ Łącznie w tzw. sprawie studentów na ławie oskarżonych Wojskowego Sądu Garnizonowego zasiadło 21 osób, głównie studentów i wykładowców białostockich uczelni, członków Niezależnego Zrzeszenia Studentów i NSZZ „S”. Na rozprawie w dniu 14 III 1983 r. sąd uniewinnił 7 osób, 7 kolejnych skazał na kary od 6 miesięcy do roku pozbawienia wolności w zawieszeniu na trzy lata (*Proces studentów białostockich 1982–1983*, „Rubieże” nr 1, 1 VI 1992, s. 88–89).

²⁵ Komitet powstał na terenie BZPOW 16 VII 1981 r. Zdzisław Ciniewicz (1948–1985) został członkiem tego komitetu, a następnie (od sierpnia 1981 r.) przewodniczącym Regionalnego Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania. Internowany 14 XII 1981–4 I 1982 r. Następnie aresztowany i skazany na półtora roku więzienia za ukrycie dokumentów i sztandaru Komisji Zakładowej NSZZ „S”. W czerwcu 1982 r. wykonanie kary zawieszono mu na dwa lata z uwagi na zły stan zdrowia.

resowania operacyjnego tym zakładem. Po 1 II 1982 r. panuje spokój w[edług]g zapewnień osobowych źródeł. W innym zakładzie w/w kompleksu – Okręgowe P[rzedsiębiorst]wo Przemysłu Mięsnego były etatowy przewodniczący – Kostrzewa, całkowicie zaniechał działalności, a „Solidarność” jako taka w przeszłości nie walczyła z dyrekcją, lecz współpracowała. Tam też w dniu 2 II [19]82 r. pozyskano t.w. ps. „Karol”.

III. Zasięg nielegalnego nurtu „Solidarność”. Poszukiwanie aktywu dawnego Zarządu Regionu, o czym wspomniano w pkt III, wskazuje, że niewątpliwie nielegalny nurt „Solidarność” istnieje, a dowodem tego jest fakt, że w okresie od 1 I 1982 r. do 12 II br. ukazało się kolejno pięć konspiracyjnych „Biuletynów Informacyjnych Solidarność” w Białymstoku. Sprawa ustalenia sprawców znajduje się w centrum uwagi S[łużby] Bezpieczeństwa w kilku jednostkach KWMO. Biuletyn ten – jak stwierdzono w „Ponar-Biał”, na jednym z wydziałów w wielkiej tajemnicy i w ścisłym gronie był przeglądany.

Nie do końca wyjaśniona jest sprawa zebrań w trzech kościołach białostockich aktywu „Solidarność” w okresie od 13 XII [19]81 [r.] do 13 I [19]82 [r.].

Innym sygnałem wskazującym na konspirację „Solidarność” jest informacja t.w. W[ydziału] IV w Białymstoku z 6 II [19]82 [r.], z której wynika, że Lech Wałęsa jest pod kontrolą SB i prowadzi działalność konspiracyjną – przekazuje grypsy i polecenia, jak np. stosowanie biernego oporu, zaleca niską wydajność pracy i wyrażanie niezadowolenia oraz zachęca do kolportowania ulotek. Informacja ta zgodnie z zaleceniem kier[ownictwa] wydziału będzie pogłębiona na najbliższym spotkaniu z t.w.

Odnosnie ulotek stwierdziliśmy, że zjawisko to nie było masowe – sporadycznie ukazują się ulotki w miejscach publicznych, jak np. w kościele farnym, które zostały przechwycone przez wiernych, a [ich] treść nie jest znana księżom z tego kościoła. Również na terenie zakładów pracy sporadycznie miały miejsce wypadki pojedynczego kolportażu ulotek, jak też stwierdzono napisy.

Z rozmów z pracownikami i kierownictwem W[ydziału] III wynika, że na uczelniach można spodziewać się nurtu nielegalnego wśród młodzieży, a nie kadry naukowo-dydaktycznej.

IV. Przesłanki tworzenia opozycji przez „Solidarność”. Działalność nielegalna, o której mowa w rozdz[iale] III wskazuje na możliwość tworzenia opozycji przez byłych członków „Solidarność”. Uzyskiwane informacje operacyjne z „Ponar-Biał” i „Fastów”^g wskazują, że byli działacze „Solidarność” zapowiadają, że przy najbliższej zmianie sytuacji w kraju rozliczą się z osobami, które wprowadziły stan wojenny oraz proponują pracę na pół obrotu^h, gdyż w tej chwili nie ma dla kogo pracować. W sprawie tej nie udało się zlokalizować konkretnych osób, które to zapowiedziały. Informację przekazał t.w. „Tomek” 4 II [19]82 [r.], który jest jednostką sprawdzoną. Inne źródło t.w. „Adam” z zakładów „Fasty” przekazał informację, że działalnością konspiracyjną zajmuje się inż. Andrzej Dominczuk (kierownik oddziału), który dobrał sobie trzech ludzi i dzia-

^g Tak w tekście.

^h Tak w tekście.

łałność tę organizując. Osoby te w chwili obecnej nie utrzymują kontaktu z b[byłymi] Zarządem Regionu. W trakcie badania tych sygnałów zwrócono uwagę pracownikowi operacyjnemu na konieczność większego precyzowania i uściślenia faktów oraz pogłębiania uzyskanych informacji.

V. Kościół jako czynnik integrujący środowisko. Z poprzedniego okresu zachowała się rola Kościoła jako czynnika skupiającego na nabożeństwach, jak też imprezach „Solidarności”, w których brali udział przedstawiciele duchowieństwa. Niemal wszystkie sztandary zostały zdeponowane w kościołach, podajemy przykładowo sztandary „Solidarności”: Okręgowego P[rzedsiebiorstwa] P[rzemysłu] Mięsnego znajduje się w kościele w Dojlidach, B[iałostockich] Zakł[adów] Przem[yśłu] Owocowo-Warzywnego w Farze²⁶. Nie powoduje to gromadzenia osób w tych kościołach, przynajmniej nie ma takich sygnałów.

Innym problemem o wymowie publicznej jest odprawianie mszy w intencji, jak np. za pracowników internowanych w „Instalu” (tylko dwóch) w dniu 14 II [19]82 [r.] o godz. 10 w kościele św. Rocha. Stwierdzono, że mimo zwyczaju w niedzielę, proboszcz tej parafii nie odprawiał mszy, czynili to jego wikarzy (nazwiska znane).

Kolejnym czynnikiem integrującym środowisko jest pomoc materialna i duchowa dla internowanych i ich rodzin²⁷. Przy tej okazji i pod tym pretekstem miały miejsce zebrania w kościołach, o których mowa w rozdz[iałe] II.

Zarówno hierarchia, jak i kler białostocki nie angażowały się z większym rozmachem do akcji na rzecz internowanych i więzionych z wyjątkiem kilku wystąpień, jak np. bp [Edward] Kisiel zaprezentował swój stosunek do „Solidarności” 13 I [19]82 r. w czasie wizyty u wojewody, podkreślając, że Kościół nie godził się z nurtem radykalnym, który zawiódł, że dialog powinien być na linii: władza – kościół – „Solidarność” z Wałęsą. Wnosił zastrzeżenia dot[yczące] internowania, a podpisywanie deklaracji [lojalności] nazwano łamaniem sumień. W dniu 14 II [19]82 [r.] biskup wydał list w sprawie pomocy z Zachodu – bez akcentów wrogich.

W okresie 31 XII [19]81 [r.] – 18 I [19]82 [r.] w wybranym terenie m[iasta] Białegostoku odnotowano kilka wystąpień księży, jak np. ks. [Antoniego] Lićwinko o zbieżności dat 13 V [19]81 r. w Rzymie i 13 XII [19]81 [r.] w Warszawie; [ks. Wacława] Lewkowicz[a] o solidarności z tysiącami internowanych i aresztowanych – chodziło o jedność duchową, czy wreszcie ks. [Zygmunt] Lewicki, który nawoływał do modlitwy za spokój w kraju, za więzionych i internowanych, o poszanowanie człowieka.

Wystąpienie arc[y]b[isku]pa [Józefa] Glempa i uchwała Rady Głównej [Episkopatu Polski] były zamieszczone w konspiracyjnym Biuletynie Informacyjnym Nr 4 z 2 II 1982 r.

²⁶ W kościele farnym znajdował się także sztandar Zarządu Regionu NSZZ „S” ukryty tam 13 XII 1981 r. przez Ryszarda Gocławskiego.

²⁷ Łącznie w 1982 r. we wszystkich parafiach archidiecezji w Białymstoku rozdzielono 1 712 947 kg artykułów żywnościowych, 254 291 kg odzieży i obuwia oraz 55 250 kg środków higieny. Pomoc otrzymało około 80 tys. osób (T. Danilecki, M. Zwolski, *Podlasie i Suwalszczyzna...*, s. 466).

Wnioski:

1. SB w Białymstoku po 13 XII 1981 r. dokonała wiele zważywszy, że do dn[ia] 10 II br. przeprowadzono 458 rozmów [tzw. ostrzegawczych] w ramach akcji „Jodła” i „Klon”²⁸ oraz że pozyskano [do tajnej współpracy] 68 osób²⁹.

Zabrakło w zestawie ilościowym pytania o akcje i przedsięwzięcia o charakterze ofensywnym na bazie dokonanego rozpoznania i posiadanych informacji.

Inne działania jak: ilość śledztw, czy osoby internowane nie były przedmiotem naszych rozważań, a wyniki tego przekazywano do centrali na bieżąco.

2. Zabezpieczenie wpływu na zainteresowanie się operacyjne aktywem „Solidarności” dokonał W[ydział] V informując odpowiednie jednostki o zajmowanym z wyboru stanowisku w NSZZ [„Solidarność”]. Poza tym ludzie ci zostali zgromadzeni w Wydziale „C”³⁰ i Wydz[iałe] Paszportów³¹ – ok. 300 osób, co również powinno być gwarantem zainteresowania się daną osobą, jeżeli podejmie działalność.

3. Tworzenie grup inicjatywnych³² w zakładach pracy zgodnie z wytycznymi centrali w świetle aktualnej dyskusji o przyszłości związków zawodowych w Polsce może być przeciwwagą na opozycjęⁱ, jednak wymaga to aktualnego sondowania przez jednostki operacyjne.

4. Ilość spotkań [z tajnymi współpracownikami] nie jest zbyt wielka [w stosunku] do wagi problemu, jaki stanowi przedmiot zainteresowania (nie dokonano podsumowań), jednak [ich] jakość budzi poważne zastrzeżenia, gdyż w małym stopniu pracownicy z własnej inicjatywy kojarzyli sytuacje na zakładzie pracy z wydarzeniami w Gdańsku 30 I [1982 r.] czy Poznaniu 13 II [1982 r.]. Piony centrali też nie dały wytycznych, co powinno być

ⁱ Tak w tekście.

²⁸ Akcja „Jodła” dotyczyła internowania osób potencjalnie niebezpiecznych dla władzy, zaś akcja „Klon” polegała na prowadzeniu przez funkcjonariuszy SB tzw. rozmów ostrzegawczych i wymuszaniu podpisania deklaracji lojalności na osobach „niepewnych”.

²⁹ W 1982 r. w woj. białostockim SB miała łącznie 748 tajnych współpracowników, w 1984 r. – już 1110 (T. Ruzikowski, *Tajni współpracownicy pionów operacyjnych aparatu bezpieczeństwa 1950–1984*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 129).

³⁰ Wydział „C” KW MO stanowił archiwum, w którym gromadzono m.in. dane na temat tajnych współpracowników.

³¹ Wydział Paszportów zajmował się prowadzeniem bieżącej analizy i selekcji wyjazdów do krajów kapitalistycznych, co miało zapewnić maksymalną ochronę tajemnicy państwowej i służbowej, uniemożliwienie wyjazdów osób mogących poza krajem podejmować działalność polityczną, godzącą w interesy PRL, oraz osób znanych z działalności przemytniczej i nielegalnego handlu (P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 95–96).

³² Chodzi o grupy inicjatywne tworzone w zakładach pracy w 1982 r., na bazie których miały powstać nowe związki zawodowe. Kandydatami do tworzenia grup inicjatywnych byli przede wszystkim: tajni współpracownicy SB, osoby wyeliminowane z „Solidarności” przed stanem wojennym oraz „pozytywni politycznie” działacze „S” (AIPN Bi, DUOP, Materiały grupy operacyjnej, 0044/223, Założenia taktyki działania w stosunku do związku zawodowego „Solidarność” w zakresie tworzenia nowych struktur związkowych, 23 XII 1981 r., k. 2).

przedmiotem zainteresowania – chodzi o wyprzedzające ukierunkowanie np. przedmiotu naszych pytań – badania na 2 tygodnie przed wyjazdem. Rezultaty byłyby lepsze.

5. W kontekście problematyki (wnioski pkt 4) zgłoszono przez kierownictwo wydziałów propozycję, by za 2–3 miesiące ponowić badania przez tę samą ekipę, która poznała taktykę, pracowników i źródło osobowe od strony ich wartości w pracy.

6. Z[astęp]ca Ko[mendan]ta Woj[ewódzkiego] MO ds. S[łużby] Bezpieczeństwa uważa, że poważnym utrudnieniem we właściwym kierowaniu problematyką „Solidarności” jest rozwarstwienie zainteresowań na pion SB i KW [MO], co prowadzi do sytuacji, że do tego samego przedmiotu zainteresowania jest kilku lub więcej gospodarzy.

Analogiczne spostrzeżenia dotyczą rozdziału dziennikarzy od inteligencji w różnych wydziałach, czy też ulotki i nielegalne wydawnictwa mają wielu zainteresowanych.

Poza tym odczuwa się brak ogniwa podstawowego SB w terenie – zwłaszcza gdy daleko do KWMO, co utrudnia pracę i hamuje jej skuteczność.

W świetle badanego problemu prowadzący kontrolę podzielają wymieniony pogląd.

Płk Józef Chojnacki
Kpt. Franciszek Łucewicz
Por. Edmund Czerwińskiⁱ
Wyk[onano] 2 egz[emplarze]^k

Źródło: Archiwum IPN w Białymstoku, DUOP, Materiały grupy operacyjnej, 0044/223, k. 14–17, oryginał, mps.

ⁱ Obok trzy podpisy wykonane odręcznie.

^k Na odwrocie ostatniej strony dokumentu odręczne adnotacje o zapoznaniu się z dokumentem w dniu 1 III 1982 r. przez mjr. Władysława Żukowskiego i mjr. Stanisława Ostrowskiego z Wydziału III oraz ppłk. Jana Cioska, mjr. Konstantego Bielenię i mjr. Zbigniewa Zielonkę – funkcjonariuszy Wydziału IV SB KW MO w Białymstoku.

Fot. Piotr Skrzypczak

